

Юридичні науки

УДК 341.01

Наум Максим Ярославович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Наум Максим Ярославович

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Naum Maksim

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Сальніков Михайло Олегович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сальников Михаил Олегович

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Sallnikov Mikhail

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

**ФІЗИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ФИЗИЧЕСКОЕ ЛИЦО КАК СУБЪЕКТ МЕЖДУНАРОДНОГО
ПРАВА**

THE INDIVIDUAL AS A SUBJECT OF INTERNATIONAL LAW

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню статусу індивіда як суб'єкта міжнародного права. Виділено проблемні питання, які виникають з визнанням міжнародної правосуб'єктності фізичної особи. Розглянуто

теоретичні концепції і практика які мають відношення до досліджуваного питання. Проаналізовано основні форми і види участі індивідів в міжнародно-правових відносинах.

Ключові слова: *фізична особа, індивід, статус індивіда, суб’єкти міжнародного права, міжнародна правосуб’єктність.*

Анотація. *Статья посвящена определению статуса индивида как субъекта международного права. Выделены проблемные вопросы, которые возникают с признанием международной правосубъектности физического лица. Рассмотрены теоретические концепции и практика которые имеют отношение к исследуемому вопросу. Проанализированы основные формы и виды участия индивидов в международно-правовых отношениях.*

Ключевые слова: *физическое лицо, индивид, статус индивида, субъекты международного права, международная правосубъектность.*

Summary. *The article is dedicated to determining the status of an individual as a subject of international law. Problematic issues, which arise with the recognition of the international legal personality of an individual were highlighted in the article. Here were considered theoretical concepts and practices that relate to the issue under investigation. In the article also were analyzed the basic forms and types of participation of individuals in international legal relations.*

Key words: *individual, status of the individual, subjects of international law, international legal personality.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації система сучасних міжнародних відносин зазнає радикальних змін. Досить довго теорія міжнародного права стояла на позиції, що міжнародне публічне право було в повному розумінні цього визначення міждержавним правом, тому що

держави були основними і єдиними його суб'єктами. Однак ХХ століття під впливом глобалізаційних процесів, дає поштовх для процесу адаптації нових інститутів, нових суб'єктів міжнародного права. Найбільш дискусійним та актуальним протягом багатьох років залишається питання про визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного права. Такий інтерес зумовлений зростанням кількості міжнародних норм, які регламентують правовий статус індивіда, а також відсутністю чіткої загальноновизнаної позиції в науковців, насамперед через розмите розуміння правового становища фізичної особи на міжнародній арені, а тим паче про визначення меж його правосуб'єктності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як було зазначено, відсутня єдина позиція дослідників даного питання, з приводу того становища, яке займає індивід у міжнародно-правових відносинах. І. Лукашук, С. Черниченко, Б. Ганюшкін, Г. Тункін, Ч. Хайд вважають, що фізична особа ні за яких умов не може бути визнана суб'єктом міжнародного права. Такі науковці як А. Дмитрієв, Г. Ігнатенко, С. Березовські, А. Кассезе стоять на позиції визнання специфічної, обмеженої, особливої правосуб'єктності індивіда. Третя група вчених, а саме Н. Захарова, Л. Тимченко, М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі, безумовно визнають фізичну особу суб'єктом міжнародного права.

Мета статті полягає в розкритті особливостей статусу індивіда як суб'єкта міжнародного права, аналізі його міжнародної правосуб'єктності та виявленні проблем, пов'язаних з даними правовідносинами.

Виклад основного матеріалу. Друга половина ХХ сторіччя стала періодом, в якому спостерігається тенденція до розширення сфери дії міжнародного права. Наслідками такого процесу завжди буде необхідність уточнення та розв'язання дискусійних питань, які виникають та будуть виникати.

Кожна правова система наділяє правами та покладає обов'язки лише на певне коло осіб, які є її суб'єктами. Коло цих суб'єктів залежить від багатьох чинників, передусім характеру права (публічне, приватне). Крім того, важливе значення відіграє предмет і метод правового регулювання та інші фактори. Міжнародне право не є винятком. Воно повинно регулювати зносини між учасниками міжнародних відносин. Ця обставина суттєво обмежила коло його суб'єктів до учасників міжнародних відносин. При цьому не всі учасники міжнародних відносин є суб'єктами міжнародного права. У доктрині міжнародного права існує декілька десятків підходів до того, кого потрібно вважати суб'єктом міжнародного права [1].

У загальному вигляді всіх суб'єктів міжнародного права можна поділити на три види: класичні (держави, міжнародні організації), спеціальні або нетипові (державоподібні утворення та ін.) та «нетрадиційні» (фізичні особи, людство тощо) [2].

У сучасній науці міжнародного права все частіше висувуються ідеї про можливість визнання суб'єктами міжнародного права фізичних осіб-індивідів. Основною тезою, яка дозволяє деяким дослідникам відносити індивідів до числа суб'єктів міжнародного права, є закріплення у міжнародно-правових актах широкого переліку суб'єктивних прав і обов'язків фізичної особи. Однак, класичний погляд вчених, який існував до ХХ століття, полягав у тому що суб'єктом міжнародного права визнавалася лише держава. На той час статус індивідів полягав лише в тому, що вони мають права та обов'язки в суспільстві певної держави, яка в свою чергу представляє їх інтереси на міжнародній арені. Науковці того часу відхиляли можливість визнання фізичної особи як суб'єкта, пояснюючи це тим, що індивід не несе жодних обов'язків та не може бути притягнутий до відповідальності за порушення міжнародно-правових норм.

Але прийняття значної кількості міжнародно-правових актів, спрямованих на захист прав і свобод людини, основними серед яких є Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенція про права дитини 1989 р. тощо, дозволяє із впевненістю констатувати факт закріплення у сучасному міжнародному праві значного кола суб'єктивних прав і обов'язків фізичної особи. Однак навряд чи таке закріплення прав і обов'язків індивіда дає можливість говорити про його повноцінну міжнародну правосуб'єктність [3].

Однак, незважаючи на формування у науковій літературі позицій щодо включення фізичних осіб кола суб'єктів міжнародного права, домінуючою доктрині міжнародного права є точка зору, за якою вказані особи не є суб'єктами міжнародного публічного права. Прихильники такого правового підходу стверджують, що індивіди знаходяться під юрисдикцією держави і виступають суб'єктами внутрішньодержавних правових відносин, а тому вони не мають самостійного міжнародного статусу, не володіють юридичною здатністю до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків; суб'єкти міжнародного права виступають його творцями, їх волею створюються норми міжнародного права, тоді як фізичні особи такими можливостями не наділені; права і свободи фізичних осіб, закріплені у міжнародно-правових документах, насамперед, є виявом волі держави; більшість міжнародних норм у сфері прав людини є абстрактними і для їх реалізації необхідно прийняття внутрішньодержавних актів [4].

Варто відмітити, що вивчення даного питання не може проводитися без звернення уваги на правові позиції Європейського суду з прав людини. Практика Європейського суду з прав людини не лише визнає фізичну

особу суб'єктом міжнародного права, а й дає чітку відповідь на всі заперечення, що їх висувають противники такої правосуб'єктності. Насамперед, слід зазначити, що звертаючись до Європейського суду з прав людини у справах проти держави громадяни стають повноправними учасниками міжнародних відносин. У даному контексті було б нелогічно говорити про відсутність у громадян здатності до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків, а отже, і відсутності міжнародного правового статусу, адже, «опонентом» фізичної особи на міжнародно-правовій арені виступає держава як інший самостійний суб'єкт міжнародного права [5].

Також на підтвердження даної позиції слід звернути увагу на рішення у справі «Ван Генд і Лус проти Адміністрації внутрішніх доходів Нідерландів». Європейський Суд з прав людини зазначає, що Співтовариство являє собою нову правову систему міжнародного права, на користь якої держави обмежили свої суверенні права, хоча і в окремих сферах, і суб'єктами якої є не лише держави-члени, а й їхні громадяни. Тому незалежно від чинних нормативно-правових актів держав-членів, законодавство співтовариства не лише встановлює зобов'язання перед індивідами, але й покликане надати їм права, які стають частиною їхнього правового статусу [6]. Європейський суд з прав людини зазначив, що співтовариство констатує новий правовий порядок у міжнародному праві, за яким переваги держав щодо їх суверенних прав обмежуються, і суб'єктами визнаються не лише держави, а й громадяни. Отже, з огляду на вищезазначене можна з впевненістю констатувати, що Європейський суд з прав людини визнає фізичну особу-індивіда суб'єктом міжнародного права та наділяє її певною правосуб'єктністю.

Більшість як вітчизняних, так і закордонних прихильників теорії міжнародної правосуб'єктності індивіда як основні докази на її захист наводять аргументи про те, що 1) міжнародне право може безпосередньо

створювати для особи права й обов'язки; 2) можливість індивіда звертатися в міжнародні судові установи для захисту своїх прав; 3) індивіди є суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини і тому є суб'єктами міжнародного права [7].

Досить цікавим для дослідження видається останній аргумент тому було б доцільно більш детально його розглянути. Особливої уваги при аналізі даного питання потребує Римський статут Міжнародного кримінального суду, а також матеріали Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу. У вироку, проголошеному Міжнародним воєнним трибуналом у Нюрнберзі, питання правосуб'єктності вирішувалося таким чином, що це не викликало заперечень. А саме зазначалося, що злочини проти міжнародного права здійснюються людьми, а не абстрактними утвореннями, і лише шляхом покарання індивідів, які вчиняють такі злочини, приписи міжнародного права можуть бути примусово здійснені.

Римським статутом МКС у ч. 3 («Загальні принципи кримінального права») було закріплено систему специфічних (галузевих) принципів міжнародного кримінального права. Одним із таких принципів став принцип індивідуальної кримінальної відповідальності. Незважаючи на те що в деяких національних правопорядках передбачена кримінальна відповідальність корпорацій та інших колективних суб'єктів, Римський статут у ст. 25 «Індивідуальна кримінальна відповідальність» поширив юрисдикцію Міжнародного кримінального суду лише на фізичних осіб. Це відрізняє міжнародну кримінальну відповідальність від інших видів міжнародної відповідальності.

У відповідності до цього документу, кримінальній відповідальності підлягають фізичні особи, що досягли 18 років. Індивід це єдиний суб'єкт міжнародної кримінальної відповідальності. Він аргументує це, зокрема, тим, що «держава не може бути осудною чи неосудною; держава не може бути на лаві підсудних чи за ґратами» [1].

Міжнародні злочини, як правило, – хоч і не завжди – припускають участь держави. Тому відповідальність держави не виникає автоматично з факту вчинення злочину за міжнародним правом його громадянином або агентом. Стаття 25 Статуту МКС не викликає сумнівів з цього приводу: «Ні одне положення в цьому Статуті, що стосується індивідуальної кримінальної відповідальності, не впливає на відповідальність держав за міжнародним правом». Відповідальність держави відповідно до норм міжнародного права щодо відповідальності також не веде автоматично до індивідуальної кримінальної відповідальності відповідних агентів або громадян цієї держави [8].

Тобто, в силу дії принципу індивідуальної кримінальної відповідальності, юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється лише на фізичних осіб (ч. 1 ст. 25 Римського Статуту). Коли було створено Міжнародний кримінальний суд і встановлено, що він діятиме на постійній основі, доповнюватиме національні кримінальні юрисдикції, здійснюватиме власну юрисдикцію над особами, які вчинили найбільш серйозні злочини міжнародного значення (ст. 1), було тим самим усунуто сумніви по визнанню чи невизнанню індивіда суб'єктом міжнародного права.

Висновки і пропозиції. З огляду на вищевикладене, не можна не погодитися з тим що визнання фізичної особи-індивіда є досить актуальним та дискусійним питанням у науці міжнародного права. На сьогодні у міжнародному праві простежується тенденція збільшення кількості норм, що присвячені правам та свободам людини. У сучасних реаліях фізичні особи є самостійними суб'єктами міжнародного права, про що свідчить рішення Європейського суду з прав людини від 05.02.1963 р., ряд справ проти держав, розглянутих зазначеним судом за позовами громадян, а також норми міжнародно-правових актів, які надають вказаним особам відповідні права та обов'язки, а також здатність індивіда

нести кримінальну відповідальність за певні міжнародні злочини. Тривала дискусія з цього питання між прихильниками та противниками свідчить про те, що можливо фізичну особу можна визнати особливим суб'єктом міжнародного права, з обмеженою правосуб'єктністю.

Література

1. Чехович Т. В. Статус індивіда у міжнародному публічному праві (питання правосуб'єктності) / Т. В. Чехович // Європейські перспективи. - 2013. - № 4.
2. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.
3. Чернявський А. Л. Міжнародна правосуб'єктність приватних фізичних та юридичних осіб / А. Л. Чернявський // Правовий вісник Української академії банківської справи. - 2014. - № 2. - С. 79-83.
4. Кучерук Н. С. Фізична особа як суб'єкт міжнародного права / Н. С. Кучерук // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.).
5. Москвичова А. В. Міжнародна правосуб'єктність фізичної особи у доктрині міжнародного права / А. В. Москвичова, Д. І. Романченко // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч. 2. – С. 278–282.
6. Judgment of the Court of 5 February 1963. Case 26/62. Van Gend and Loos v. Nederlands Administratie der Belastingen (1963) European Court of Justice 1.

7. Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи / В. В. Мицик // Альманах міжнародного права. - 2010. - Вип. 2. - С. 25-36.
8. Славко А.С., Башкирова В.А. Принципи справедливої та індивідуальної відповідальності у практиці Міжнародного кримінального суду / Славко А.С., Башкирова В.А. // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. - №6. – С. 399-402